

- збірник. / Відпов. ред. М. М. Дьомін. – К.: КНУБА, 2013. – Вип. 32. – С. 110-118.
10. Васильев И.Г. О теории упругих оболочек в СССР // Труды института истории естествознания и техники. – М.: Изд-во Академии наук СССР, 1956. – С. 137-163.
11. Лебедев Г. Украинская архитектура 1920-х начала 1930-х годов. Диссертация на соискание ученой степени кандидата искусствоведения. – Киев: КиевНИИТИ, 1968. – 294 с.
12. Строительная промышленность. – 1931. – № 11. – С. 589.

УДК 694.67

Ілляш А.М.

Харківський національний університет будівництва та архітектури

ДО ПИТАННЯ ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТКУ БАГАТОФУНКЦІОНАЛЬНИХ КОМПЛЕКСІВ

Актуальність. Формування багатофункціональних комплексів (БФК) є одним з перспективних напрямків стратегічного розвитку міст [4, с. 3]. На сьогоднішній момент БФК розглядаються як складні структури міського типу, що об'єднують не менше трьох різних функціональних модулів, які мають кооперовані елементи, що володіють інтегративними властивостями і забезпечують максимальну соціально-економічну ефективність використання території [4, с. 3]. Докладне вивчення історії виникнення і розвитку БФК допомагає ясніше зрозуміти при яких соціально-економічних умовах і в якому типі суспільства БФК почали розглядатися у сучасному вигляді. Метою даної статті є дослідження як зарубіжного, так і вітчизняного досвіду створення і розвитку БФК в різних умовах. Головною особливістю проектування БФК є комплексне вирішення містобудівних, типологічних та середовищних питань [7, с. 3].

Багатофункціональні споруди існували завжди і були невід'ємною складовою частиною європейських міст. Вони будувалися і використовувалися людьми протягом століть [5, с. 6]. Формування основних функціональних, планувальних і композиційних характеристик багатофункціональних споруд було тісно пов'язане з ходом історичного розвитку міст на тлі

економічних, політичних та соціально-культурних змін [1, с. 4].

Грецькі агори і римські терми періоду античності – широко відомі приклади ранніх багатофункціональних структур. Агора (грецькою – площа для народних зібрань), громадський центр грецьких міст, простір навколо якого служив соціальним і політичним форумом для городян. Терми теж були не тільки лазнями, але використовувалися для спортивних змагань, розваг, і громадських зібрань (рис 1).

Наступний значний етап у розвитку багатофункціональних просторів пов'язаний з великими змінами в соціально-економічному розвитку суспільства у III-IX століттях і розвитком середньовічних міст [1, с. 9]. Цей період відзначений розвитком ремесла, посиленням торгівлі, збільшенням обсягів будівництва, ускладненням структури міської забудови і т. п., що проявилось в розміщенні ремісничих майстерень, торгових лавок, шинків, міняльних контор на вулицях, площах і перехрестях міст. Середньовічна площа забудовувалася спорудами, які вже були багатофункціональними (більшою мірою житловими будинками торговців і ремісників), тому що їх перші поверхи займали майстерні чи лавки [1, с. 9].

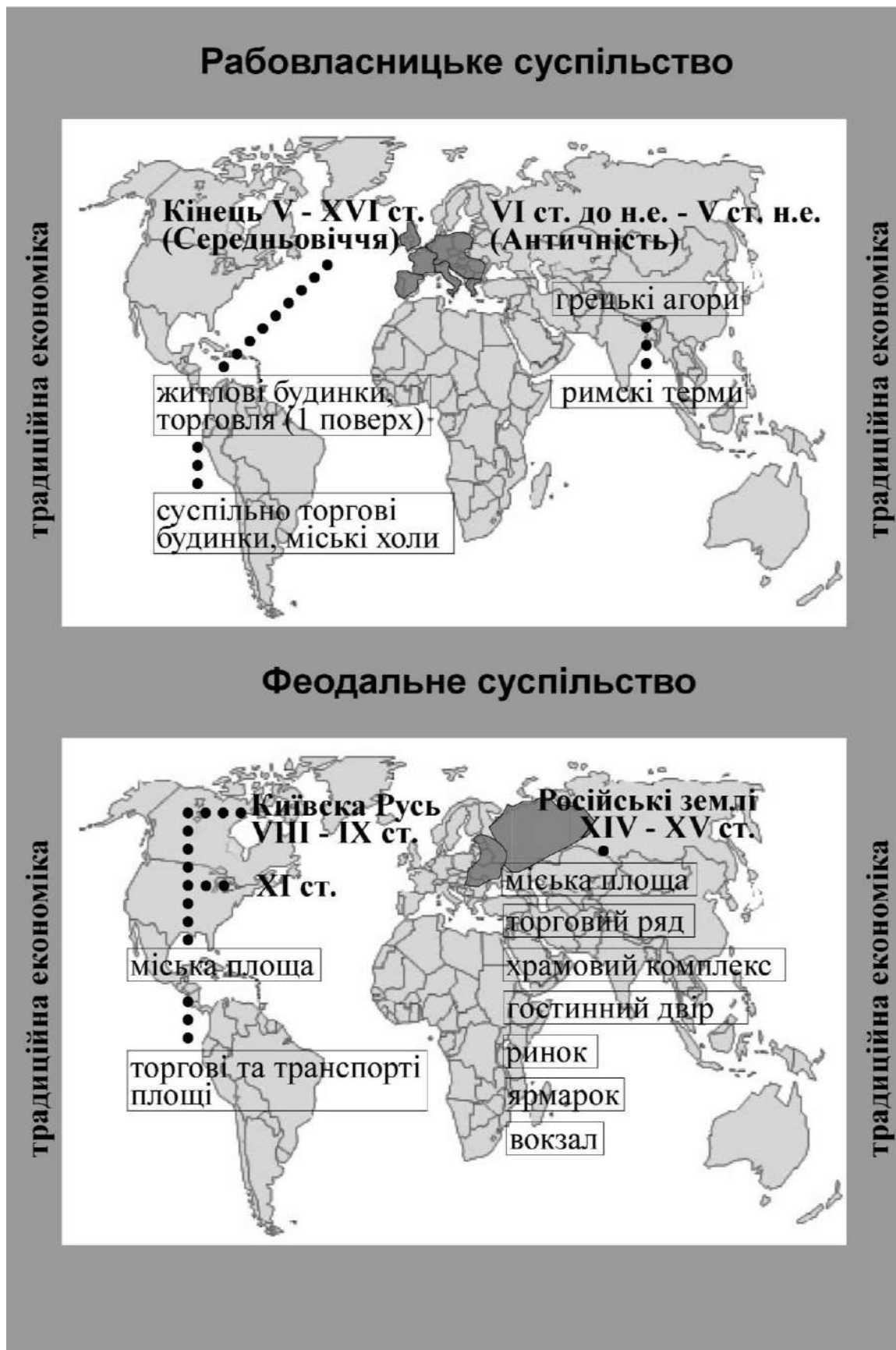

Рис. 1. Еволюція розвитку багатфункціональних комплексів у період рабовласницького та феодального суспільств

Цікавим прикладом є **мости** деяких середньовічних міст, які тісно забудовані з обох боків невеликими крамницями, майстернями і представляють нову форму лінійно розвинених торгово-громадських просторів [1, с. 11].

Ознаки багатофункціональності використання просторів можна побачити вже в VIII - IX ст. в період формування Київської Русі. Численні князівства займали певну територію і мали кожен свій «**град**» - укріплене городище, в якому збиралося віче. Тут же знаходилося святилище, проходила торгівля і проводився суд. В XI ст. на Русі вже було близько 80-ти міст. Вони ставали центрами ремесла і торгівлі, несли економічні, судово-адміністративні, культурно-релігійні і військово-оборонні функції. Планувальну структуру формували соборні, торговельні і транспортні площі, які ставали вузлами громадського життя. При цьому городище залишалося вічовим та культурним центром, місцем зберігання святинь і отримало назву **дитинець**. Розвиток російського міста XIV - XV ст. пов'язаний з ускладненням і диференціацією його структури. Посилилася роль дитинця, де розміщувалися кафедральний собор, головна вічова площа, двори знаті та духовенства. Як і в європейських середньовічних містах, міські площі російських міст активно використовували багатофункціональний простір [1, с. 15].

Самостійним напрямком формування багатофункціональних громадських споруд в Росії стало будівництво торгових рядів, які є органічною частиною міських площ. Торговий ряд являв собою протяжні утворення з типізованих елементів (крамниць і лавок), об'єднаних з зовнішньої сторони галереєю. Російське зодчество дало ще один приклад багатофункціональних споруд - **храмовий комплекс**. До його складу входили основний (річний) храм, зимова (тепла) церква, при якій зводилася трапезна - мирська частина комплексу. Нерідко комплекс обносився огорожею, в якій розміщувалися торгові лавки та підсобні приміщення.

Одним з напрямів формування багатофункціональних споруд в російській архітектурі стало створення **гостинних дворів**. Вони були призначені для чужоземних купців та оптової торгівлі з ними. Найдавніші кам'яні гостинні двори представляли собою замкнуті споруди, оточені оборонними стінами, з внутрішнім двором, на який виходили лавки - келії [1, с. 16].

Іншим напрямком розвитку багатофункціональних споруд стали **ринки**. Вони зводилися або у вигляді самостійних критих будівель, або у вигляді ринкової площі, яка обрамлялась торговими, адміністративними та складськими будівлями.

Важливу роль в економічному житті Росії відігравали **ярмарки**, які представляли собою торги і виставки, що періодично організовувалися у встановленому місці. Торгова функція тут тісно перепліталася з культурною, розважальною, ігровою та іншими.

В якості прикладів широкого застосування принципу багатофункціональності в архітектурі Росії можна вважати будівлю **вокзалу**.

Політичні, економічні і соціальні зміни XIX століття сприяли подальшому розвитку багатофункціональних споруд. Так, в північних європейських містах з'явилися **громадсько-торговельні будівлі** або **міські холи**. Спочатку це були двоповерхові споруди, на першому поверсі яких розташовувалися торгові галереї і склади, на другому - приміщення торгових товариств, кімнати для ночівлі. У зв'язку із зростанням чисельності населення і його концентрацією в містах з'явився відомий тип паризького багатоповерхового житлового будинку початку XIX століття. Весь перший поверх займали магазини, ресторани, кафе, театри, а над ними - чотири-п'ять поверхів - квартири [1, с. 11].

В кінці XIX століття свій вищий розвиток багатофункціональна модель торгово-житлового комплексу отримала у вигляді критого **пасажу** або **галереї**. Горизонтальний ряд таких житлових блоків формував довгий, перекритий скляним

дахом двосторонній пішохідний прохід, кожен кінець якого виходив на вулицю. Незважаючи на різні варіанти основної моделі пасажу, всі вони зберігали вертикальне зонування [5, с. 7].

Пасажі отримали велике поширення у ХІХ ст., й проголошували досягнення промислової революції. Вони продемонстрували багатий потенціал введених нових елементів та можливості оновлення міського середовища в масштабі людини (рис. 2).

Вивчення процесу розвитку багатофункціональних споруд ХІХ століття дозволяє зробити висновок про розширення переліку функцій, які включаються в поліфункціональний простір за рахунок масових: торгових, обслуговуючих, громадського харчування та розважальних. Це обумовило, у свою чергу, подальше зростання кількості і розширення типології багатофункціональних будівель і споруд, їх диференціацію за призначення і статусом [1, с. 14].

Промислова революція різко змінила вигляд міст. До тих пір, поки міста залишалися відносно сталими торговельними і адміністративними центрами, їх складна структура пояснювалася безпосередньо цими видами діяльності. Проте промислова революція сприяла появі цілої низки нових видів діяльності та форм їх здійснення, які було важко ввести в існуючу історичну тканину міста [5, с. 8].

Торгівля більшою мірою, ніж будь-яка інша функція міського життя, була рушійною силою в пошуку нових оригінальних засобів для формування та виявлення характеру міського громадського простору. Торгові центри значно вплинули на зміну характеру забудови громадських просторів в місті [3, с. 6].

У сучасному розумінні багатофункціональні споруди вперше з'явилися у США в 30-х роках ХХ століття [1, с. 26]. Розвиток американських торгових центрів прийнято розділяти на три етапи, що охоплюють 50-і, 60-і і 70-і роки ХХ століття. В першу чергу це пов'язано з торговими комплексами в приміських зонах. Так, торгові центри першого покоління (50-ті

роки) - це споруди, що розміщені на вільній території і не мають у зв'язку з цим обмежень функціонального, планувального і стилізового характеру. Саме в цей період з'явився термін «**молл**», що означає головну пішохідну торгову вулицю [1, с.28].

Для другого етапу розвитку американських торгових центрів (60-ті роки ХХ ст.) характерне масове використання критих **молів-пасажів**. Вони мають центральне положення і перетворилися в найбільш інтенсивно використовувану зону [1, с. 30].

Відмінною рисою третього етапу (70-ті роки ХХ ст.) є збільшення розмірів торговельних центрів, а кількості універмагів у їх складі - до чотирьох-п'яти. У зв'язку з цим з'явилася необхідність у компактних схемах, які дозволили б розширити площу шляхом більш складної багаторівневої організації структури центрів [1, с. 30].

Таким чином, до початку 80-х років ХХ ст. змінилося уявлення про торгові центри, як про просте об'єднання магазинів. Виникла концепція цілісної споруди – організму, який не залежить від погодних умов і організується за певною функціональною програмою [1, с.33].

Загальний напрям еволюції європейських торгових центрів збігався з американською практикою при тому, що кожен новий комплекс був прикладом своєрідності та індивідуальності у виборі планувальних схем, величини корисної площі, набору обслуговуючих функцій і т. п. Для загальної структури характерні компактність, активне інтегрування зі сформованою міською забудовою, вільне планування торгових залів.

Розвиток багатофункціональних комплексів до кінця 70-х років ХХ століття характеризувався тим, що торгово-громадські центри стали чимось більшим, ніж просто скупчення обслуговуючих підприємств. Поступово йшов процес спеціалізації: вони стали перетворюватися в ділові, розважальні, культурні центри, в яких проявлялися певний масштаб, своєрідність архітектурних об'ємів та індивідуальність стилістичних рішень [1, с. 34].

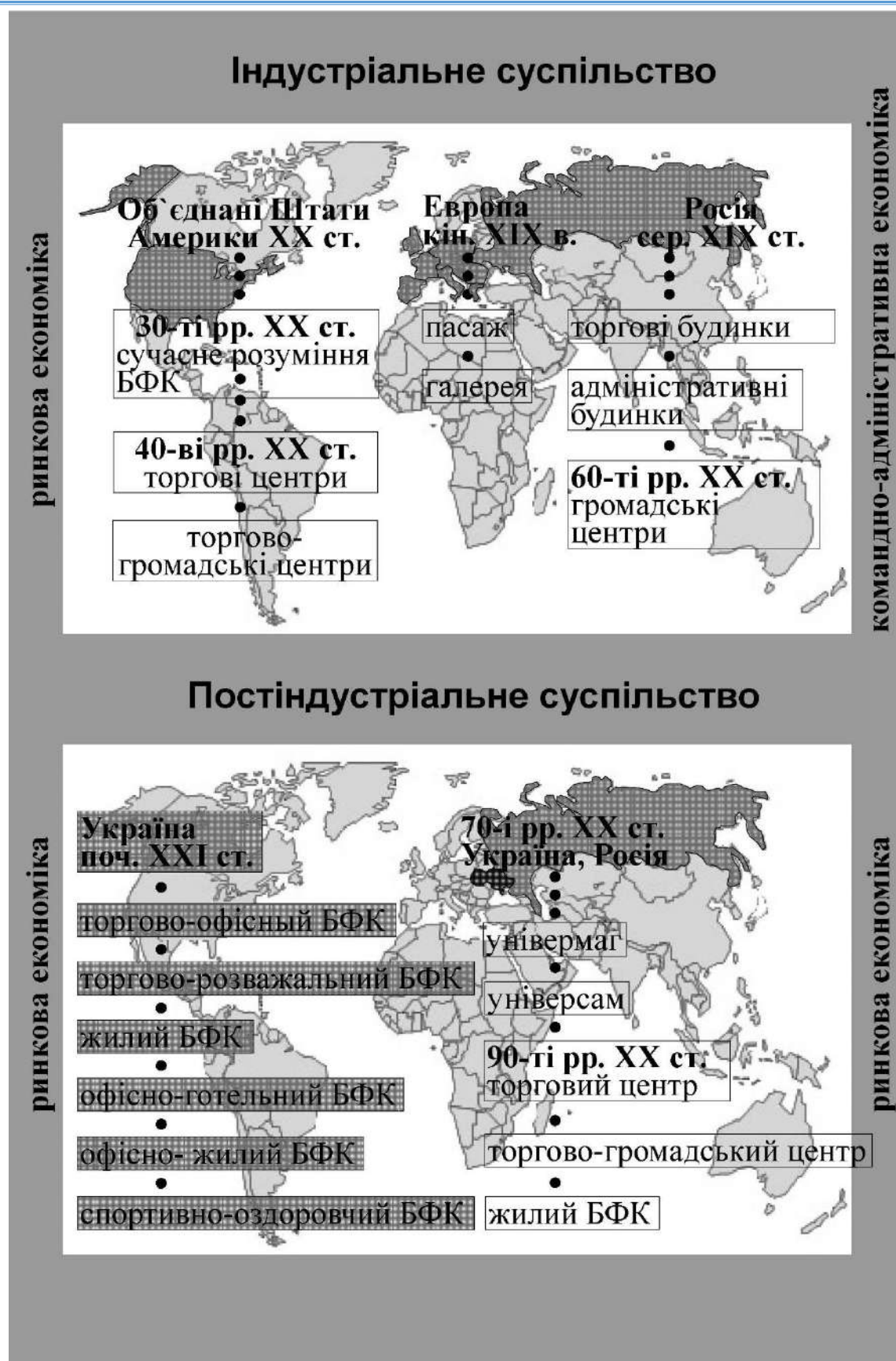

Рис. 2. Еволюція розвитку багатофункціональних комплексів у період індустріального та постіндустріального суспільств

Наступний етап розвитку багатофункціональних громадських споруд у вітчизняній історії розпочався в середині XIX ст. і був пов'язаний з промисловою революцією. У першій половині XIX ст. була використана європейська типологія нових громадських будівель: пасажів, галерей, універмагів. У великих російських містах споруди такого типу були не тільки торговими будинками, але і місцем зустрічей та прогулянок [1, с. 23].

В цей же час широкий розвиток отримало будівництво торговельних будівель, в яких поєднувалися зовнішні якості гостинних дворів і концепція критого внутрішнього простору [1, с. 24].

За радянських часів серед громадських споруд в 1920-і роки важливе місце займали адміністративні будівлі, насамперед **Будинки Рад**, один з багатофункціональних типів будівель, поширених в СРСР.

В кінці 1920-х років інші адміністративно-управлінські будівлі проектувалися як комплексні споруди, що включали конторські приміщення, готель, ресторан, кінотеатр, іноді – житло [1, с. 41].

Період 40 - 50-х років XX ст. пов'язаний з вирішенням проблем використання масової житлової забудови міст і створенням масових типів обслуговуючих будівель, призначених забезпечувати населення торговим та побутовим обслуговуванням за місцем проживання [1, с. 41].

У 60-х роках XX ст. була запропонована теорія ступеневої системи обслуговування, в рамках якої з'явилися багатофункціональні споруди – кооперовані будівлі громадських центрів для містобудівної одиниці відповідного ієрархічного рівня. Для кожного планувального елемента (мікрорайону або житлового району), відповідно до чисельності населення, передбачався певний набір громадських будівель і споруд [1, с. 44].

У 70 - 80-і роки починається активне проектування торговельних і торгово-громадських центрів з організацією єдиного внутрішнього простору і можливостями перспективного розвитку на основі прин-

ципів гнучкого планування [1, с. 47]. Також остання третина XX - початок XXI ст. характеризується стрімким розвитком нового типу будівель та їх комплексів - мегаструктур. **Мегаструктура** - це будівля або комплекс будівель та споруд, для зведення яких затрачені величезні економічні та психологічні зусилля країни чи нації. Будівництво мегаструктури завжди є результатом реалізації мегапроекту - інвестиційного проекту особливо великих розмірів [6, с. 317]. Безперервні зміни технологій, способу життя городян, і форм прояву міської культури, служать соціально-економічними передумовами трансформації громадського простору, вимагають реалізації нових архітектурно-містобудівних ідей і концепцій [2, с. 3].

Висновки. Формування багатофункціональних комплексів (МФК) в структурі міст - глобальне історичне явище. Його витоки сягають глибокої давнини, а першими прототипами вважаються грецькі агори і римські форуми. У своїй еволюції багатофункціональні комплекси проходять ряд основних етапів, що характеризуються трансформацією структурно-планувальних, функціонально-типологічних і архітектурно-композиційних характеристик, які розділені на 4 етапи: рабовласницьке суспільство; феодальне суспільство; індустріальне суспільство; постіндустріальне суспільство. В результаті спостерігається рух від локального об'єкта, комплексу до складної структури міського типу.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Гайкова Л.В. Архитектурное проектирование многофункциональных общественных комплексов: учеб. пособие. – Красноярск: КрасГАСА, 2006. - 202 с.
2. Лазарева М.В. Многофункциональные пространства крупных общественных комплексов [Текст]: автореф. дис. ... канд. архитектуры: 18.00.01/ Мария Владимировна Лазарева; Московский АИ.- М., 2007. – 26 с.
3. Мейтленд Б. Пешеходные торгово-общественные пространства / Пер. С англ. А.Р. Анисимова: под ред. И.Р. Федосеевой.- Стройиздат, 1989.- 159 с.

4. Осипова Т.А. Формирование стратегии развития многофункциональных комплексов в крупном городе: автореф. дис. ... канд. экономических наук: 08.00.05/ Татьяна Андреевна Осипова; ФГБОУ ВПО Санкт-Петербургский ГИЭУ.- С.-П., 2012. – 19 с.
5. Цайдлер Э. Многофункциональная архитектура / пер. с англ. Бочаровой А. Ю.; под ред. Федосеевой И. Р. - М.: Стройиздат, 1988.-152 с.
6. Черкес Б.С., Лінда С.М. Архітектура сучасності Остання третина XX – початок XXI століть: навч. посібник. - Львів: Львівська політехніка, 2010. - 384 с.
7. Методические рекомендации по проектированию комплексов общественных центров. - М., 1991. - 161 с.

УДК 69.057:726.54

Лихограй В.В.

Харківський національний університет будівництва та архітектури

ОСОБЛИВОСТІ ВІДНОВЛЕННЯ ПРАВОСЛАВНИХ ХРАМІВ НА ПРИКЛАДІ ЦЕРКОВ ХАРКОВА

У період з кінця XIX початку XX століття, в результаті революційних заворушень та Другої світової війни, постраждала велика кількість релігійних будівель. Тільки на території Харкова, за минуле століття, з 50 православних церков більше половини зазнали втрат, а саме близько 11 храмів знищено, а 15 було або зачинено, або вони використовувались не за призначенням (різноманітні сховища, склади, виробництва та ін.) [1, 2]. Зрозуміло, що таке ставлення до церковних будівель не сприяло їх збереженню і призвело до втрат духовної та архітектуро-історичної спадщини. У 90-х роках на території України велику кількість стародавніх монастирів і сотню храмів передали під юрисдикцію Православній Церкві. Більшість з них знаходились у стані занедбаності та напівзруйнованості, частина церков потребувала, а деякі й зараз потребують професійного втручання по їх реставрації та відновленню. Слід відзначити, що під час виконання таких робіт архітектори, проєктувальники, будівельники, реставратори – вирішують ряд складних задач, про які далі буде йти мова.

По-перше, храмове будівництво значно відрізняється від цивільного, як у стильовому, так і у функціональному значенні. Аналізуючи цивільне будівництво

можливо простежити, як людство улаштовувало свої ареали, в той час, як церковна архітектура основана на філософії тернистого шляху людини до Бога, що формувалась протягом століть.

На сьогодні храмова архітектура стала об'єктом ретельного дослідження. В Україні єдиним нормуючим документом є лише ДБН В.3.2-1-2004 «Реставраційні, консерваційні та ремонтні роботи на пам'ятниках культурної спадщини», в той час як у Росії навіть виникли стандарти та норми для проєктування церков СП 31-103-99 «Здания, сооружения и комплексы православных храмов». Виходячи з цих норм, храми за функціональним призначенням класифікуються на собори, парафіяльні, монастирські, домові, кладовищенські храми, а також храми-пам'ятники, храми-усипальні і храми при установах. Крім того, церковні будинки поділяються й за іншими ознаками, головними з яких є тип будівлі (хрестово-купольні, центрально-купольні, базилікальні, стовпоподібні), будівельний матеріал несутчих конструкцій (дерево, валун, цегла, білий камінь) та об'ємно-планувальні рішення (табл. 1) та ін.